

„Nem Kreón a te bajod, hanem csak
önmagad!” (*Oidipusz király*, 379. sor)

Az *Oidipusz király* exodoszának utolsó harmada, a Kreón színrelépésétől a Kar búcsúdaláig (1522–1530. sor) tartó *jelenet* – az 1416–1521. sorok – a szakirodalom jelentős része szerint a cselekmény *megnyugtató lezárása*, a *tragikus eseményeket békévé, a boldogabb jövő ígértévé oldó* befejezés.¹ Kreón, az új király itt következő józan, igazságos és megfontolt döntései, megbocsátó nagylelkűsége a legszebb reményekre jogosít Thébai eljövendő sorsával kapcsolatban. Elemzésemben arra vállalkozom, hogy néhány ponton megkérdőjelezzem ezt a megnyugtató, békés–boldog, pozitív jövőképet sugalló, általánosan elfogadott értelmezést. Három megközelítésben vizsgálom a jelenetet: *drámaszerkezeti, nyelvi és tartalmi* oldalról.

Kezdjük egy tisztán formai kérdéssel: az *Oidipusz király* úgynevezett *keretes történet*. Kreón és Oidipusz jelenete nyitotta a drámát, s ugyancsak az ő újbóli – immár harmadszori – találkozásuk zárja a cselekményt.² A történet dinamikája, az *Oidipusz király* Arisztotelész által a *Poétikában* kiemelt tökéletes struktúrája,³ a *felismerések* és a *fordulatok* folyamatos egymásra épülése itt, ebben a cselekményt záró találkozásban teljesedik ki: ugyanakkor ez, az immáron utolsó Kreón–Oidipusz találkozása – mint ezt bizonyítani szeretném – új megvilágításba helyezi Oidipusz tra-

1 Jebb, R. C.: Sophocles. The Plays and Fragments. Part I. The Oedipus Tyrannus. Cambridge, 1914, 185–185.; Knox, B. M. W.: Oedipus at Thebes. New Haven and London, 1966, 187–195.; Winnington-Ingram, R. P.: Sophocles. An Interpretation. Cambridge, 1980, 327.

2 83–146., 512–677., 1416–1523. sor; Knox, B. M. W.: The Heroic Temper. Berkeley and Los Angeles, 1966, 29–32.

3 *Poétika* 1452a11–1452a33; 1453b3–1453b15; 1454b5–1454b10; Oswald, M.: Aristote on hamartia and Sophocles’ Oedipus Tyrannus, in *Festschrift Ernst Kapp*. Hamburg, 1958, 105–114.; Lucas, D.W.: *Aristotle. Poetics*. Oxford, 1968, 128–166.

gikus sorsának értelmezését, s ezzel együtt új jelentést kap Szophoklész *Oidipusz királyában* a *tragikum*.

Az exodosz ezen pontján minden *fordulat* és *felismerés* lezárult, a dráma hőseinek sorsa – kinek-kinek „érdeme” szerint – betelejesedett; ahogy Michael Davies fogalmaz kitűnő tanulmányában,⁴ *Thébaiak új, megfontoltan gondolkodó, egyúttal határozott és érző szívvel cselekvő uralkodója lett Kreón személyében, tehát a cselekményben ábrázolt tragikus konfliktus(ok) megnyugtató módon oldódtak meg*. Az apollóni dögvészt okozó, bűnös Oidipusz elnyerte méltó büntetését, az egykori isteni (*apollóni*) jóslat minden szava a szemünk láttára teljeseedett be; i. e. 428 körül⁵ az athéni néző éppúgy megnyugodva, talán éppen egy szép, *kathartikus* élménnyel gazdagodva térhetett meg otthonába, miként a mai – legyünk merészek: a mindenkori – néző is megnyugodva hajthatta és hajthatja álomra fejét e csodálatosan letisztult, tragikus emelkedettséggel záruló történet⁶ megismerése után.

Ugyan mit lehet mindehhez még hozzátenni? Bizony, nagyon ideje volt, hogy végre befejeződjék ez a szörnyűségekben tobzó történet! – sóhajthaunk fel egyszerű olvasóként–nézőként (s ezzel számos kutató véleményét is osztjuk). Oidipusz (és családja) itt bemutatott, tragikus sorsában tényleg *a világ és minden, lehetséges érték teljes összeomlásának* lehetünk szemtanúi: apagyilkosság, incesztus, egy jó és istene durva megsértése, ártatlanok halálra ítéltése, öngyilkosság, szemkivájás, árvaságra és örök szüzességre ítélt kislányok: egy hollywoodi horrorfilm-forgatókönyvíró is joggal megirigyelhené Szophoklész tragikus sorsfordulatokra oly érzékeny fantáziáját.

A jelenet kontextuális megértéséhez vessünk egy pillantást az *Oidipusz király* kezdő soraira: ott az *emberek elsejeként* láttuk Oidipuszt, ő volt *a férfiak közt legelsőnek ítélt* [...] (*mind*) az *élet sorscsapásaiban*, (*mind*) az *istenekkel való kapcsolattartásban* (33–34. sor). Ahogy a hozzá könyörgő thébaiak és ő maga is elmondja, korábbi tetteivel – különösen a Szphinx rejtélyének megfejtésével, de nemcsak azzal! – kiérdemelte, hogy népe mint *megmentőjét* (*szó-tér!*) tisztelje, és már-már istenként imádja immár legalább tizenöt éve, most pedig, a bajban különösen. Hatalma, múltbéli, nyilván mindig megalapozott, józan döntései, tehát *jó király mivolta* (mondhatni: *tökéletessége*) jogosítják fel arra, hogy magabiztosan, igazának és felelősségének tudatában, mindenre elszántan lászon újabb feladatához, a város dögvésztől való – immár másodszori⁷ – megmentéséhez. Pontosan tudatában van annak a minden szituációban kötelező felelősségnek, amelyet egy *királynak*

4 Davies, M.: The End of Sophocles' O. T. Hermes 110 (1982) 268–277.

5 Aubriot, D.: La culpabilité d'Oedipe et la date de l'Oidipus tyrannos de Sophocle, in Auger, D. – J. Peigney (eds.): *Phileuripides: Mélanges offerts à Francois Jouan*. Nanterre Université Paris X., 2008, 255–270.

6 Knox, i. m. 189–191.

7 35–38., 390–398. sor; Kirkwood, G. M.: A Study of Sophoclean Drama. Ithaca, New York, 1958, 129–130.

városáért át kell éreznie. Amikor annak idején a Szphinx ellen harcolt és most is egy, a várost, illetve annak lakóit fizikai létükben pusztító erővel kellett, illetve kell szembeszállnia. Akkor is, most is egy szavakba foglalt *rejtvényt kellett*, illetve *kell* megfejtene (a Szphinx találós kérdését, illetve a Kreón-hozta delphoii jóslatot) – Teiresziász majd kellőképpen el nem ítéhető módon, gúnyosan emlékeztetni is fogja Oidipuszt hatalmának erre a legfontosabb összetevőjére.⁸

Most pedig, a dráma záróképében egy *szerecsétlen... nyomorultat* (1308–1309. sor), a *legnagyobb vést-hozót, a legelátkozottabbat* látjuk, aki mindehhez még *az istenek előtt is a halandók gyűlöletesebbje*, (1344–1346. sor), *az istenektől elhagyottat, istensértők gyermekét* (1360. sor) látjuk, őt, a *szörnyű-sorsúaktól származó szörnyű-sorsút* (1397. sor). Vakon, vérben úszó, enkezével kivájt szemgödrökkel, mocskos, vértől iszamos peploszban Oidipusz nem több, mint egy nyomorult koldus, a nyitókép hőséneke tökéletes ellentéte. *Innen indultunk s ide érkeztünk!* – mondja Szophoklész, s ezzel *tragikus keretbe* foglalja a történetet. (Hasonló „megváltozott hős”-kerettel találkozunk Szophoklésznel az *Aiaszban* is – gondoljunk Odüsszeusz darabeleji és darabvégi megjelenéseire⁹, vagy Euripidésznel a *Hippolütoszban* – Hippolütosz élve, illetve haldokolva.¹⁰) Oidipusz sorscsapásai, az őt ért szörnyűségek – az a benyomásunk – innen már tényleg nem fokozhatók: jöjjön hát a megnyugvás, a tragikus események kavargása utáni csend és megbékélés, a fokozhatatlan borzalmakra a csendes lecsillapodás; jöjjön egy valamilyen – bármilyen! – kiutat felmutatni képes hatalom!

És jön is. Már mint Kreón. És érkezéssel – ez tagadhatatlan – valóban minden elrendeződik. Hiszen ő Thébai új királya Oidipusz helyén, ahogy a Kar mondja: *földünk egyetlen öre helyetted ő maradt*.¹¹ Figyelemreméltó, hogy e mondat tartalma mintha végigkísérné Kreón mitológiai életpályáját: drámánkban azért ő az *„egyetlen öre városának”*, mert ő az *egyedüli lehetséges megoldás*, hogy Thébai ne maradjon király nélkül. Oidipusz fiai – Eteoklész és Polüneikész – mondja a szakirodalom – még túlságosan fiatalok ahhoz, hogy uralkodhassanak. De tudjuk, amint arra érett korba lépnek, majd átveszik Kreóntól a Thébai feletti uralmat, s egyetlen forrásunk sem említi, hogy Kreón bármikor is megkérdőjelezte volna születéstől adott jogukat apjuk trónjára. Igaz, az *Antigonéban*,¹² az *Oidipusz Kolónoszbanban*,¹³ Euripidész *Phoinikiái*

8 Hát nem te vagy, aki a legkiválóbbnak mutatkoztál ezeket megfejtene? (440. sor) Seale, D.: *Vision and Stagecraft in Sophocles*. London and Canberra, 1982, 223–224.

9 *Aiasz* 14–133., 1316–1401. sor; Stanford, W. B.: *Sophocles. Ajax*. New York, 1979, 55–76., 221–233.

10 *Hippolütosz* 58–120., 1347–1458. sor; Barrett, W. S.: *Euripides. Hippolytos*. Oxford, 1964, 167–182., 402–417.

11 khórasz leleiptai mounosz anti szou phüla! (1418. sor)

12 *Antigoné* 162–210. sor

13 *Oidipusz Kolónoszbanban* 335–384. sor

nőkjében¹⁴ és Apollodórosz a *Bibliothékéjében*,¹⁵ sőt Statius a *Thebaisban*¹⁶ is úgy mondja el a történetet, hogy a fiúk közvetlenül Oidipusz után követték apjukat Thébai királyi trónján.

Tekintsük át röviden Kreón Thébai feletti uralkodói korszakait: az *Antigonében* (i. e. 442) a két fivér halála után azért lesz uralkodó, mert *nincs más férfi a Labdakidák sorsverte családjában* (a helyzet annyit változott az *Oidipusz királyhoz* képest, hogy a fenti körülmények miatt itt, az *Antigonében* most már egész, hátralevő életére rendezkedhet be az uralkodásra – az eredmény ismert, nem jelen dolgozatunk tárgya). Az *Oidipusz Kolónoszbán* Kreónja pedig egy igazi zsarnok, hisztérikusan őrzöngő király, aki nagyon rosszul gyakorolja hatalmát.¹⁷

És akkor lássuk az *Oidipusz királyban* ábrázolt helyzetét, királlyá válásának történetét. Talán apróságnak tűnik első hallásra, de az *Oidipusz királybéli* hatalomátvétel esetében az egyik elgondolkodtató kérdés az a *gyorsaság*, ahogy a *hatalomátvételre* sor került: Oidipusz – a korinthuszi Hírnök és a thébái Pásztor végső leleplezést hozó jelenete után – bement a palotába (1185. sor). A Kar meglehetősen rövid *negyedik sztaszimoniját* (1186–1222. sor) követően a palotából előlépő Hírnök beszámolt Iokaszté haláláról és Oidipusz önmegvakításáról (1222–1296. sor). Színe lép a fentebb már leírt, szörnyű állapotban Oidipusz. Élete kudarcáról, szenvedéseiről, végzetéről, öncsonkításáról, nem utolsósorban pedig *száműzetési vágyáról* beszél a Karnak,¹⁸ egészen az 1415. sorig. Mindeközben senki nem említi Kreónt, s arról sem ejtenek szót, hogy most akkor mi lesz Thébai-jal. Ekkor – váratlanul? – fellép Kreón, királyi öltözékben, királyi kísérettel. *Vajon honnan jön?* Csakhogy szövegünk nem mond erről semmit: a palotából biztosan nem jöhet, hiszen ez esetben mindenféle zavaros magyarázatokba kellene bonyolódnunk arról, hogy ha ott volt, miért nem lépett közbe (legalább nővére megmentése érdekében), vagy egyáltalán mit csinált eddig odabent, mondjuk hogy-hogy nem ütközött bele a vakon nyilván ide-oda botladozó Oidipuszba; és sorolhatnánk még a kellemetlenebb kellemetlenebb kérdéseket. De ha nem *benről* jön, akkor olyan helyről kell jönnie – talán van valahol egy háza a városban! –, ahol ezek szerint éppen készenlétben volt egy királyi peplosz, meg persze az ehhez a külsőhöz illő, megfelelő kíséret is. Nem pusztá szörszálhasogatás mindezek végiggondolása: tragédiánkban valahogy sehol nincsenek rendben a Kreón-fellépések időzítései: a dráma elején

14 Phoinikiai nők 625–637., 1218–1264. sor

15 *Bibliothéké* III, 5, 9–6, 2.

16 *Thebais* 1, 312–323.

17 Blundell, M. W.: *The Ideal of Athens in Oedipus at Colonus*, in Sommerstein, A. H. (ed.): *Tragedy, Comedy and the Polis*. Bari, 1993, 287–306.; Bernard, W.: *Das Ende des Ödipus bei Sophokles. Untersuchungen zur Interpretation des « Ödipus auf Kolonos »*. Zetemata Monographien Heft 107. München, 2001, 121–141.

18 Gardiner, C. P.: *The Sophoclean Chorus: A Study of Character and Function*. Iowa City, 1987, 68–73.

Oidipusz – gondterhelten? indignálódva? – azt mondta a Karnak Kreónra várva, ...és engem már a múltó idő szerint számlált nap aggodalommal tölt el, vajon mit csinál? Az elfogadhatónál ugyanis tovább van távol, az arra rendelt időn messze túl!¹⁹ A szövegben később soha többé nem történik utalás erre az igencsak érdekes, talán mégiscsak több figyelmet érdemlő kérésre; Oidipusz helyében én bizony megkérdeztem volna Kreóntól, merre járt, ahelyett, hogy egyenesen hazatért volna Delphoiból? De Oidipusz nem teszi fel e kérdést, így az ott marad a levegőben, nagyon halvány, alig-alig érzékelhető feszültséget, talán kevéske kényelmetlen érzést is hagyva a nézőben–olvasóban (s talán Oidipuszban is...). Zárómegjelenésének körülményei ugyanilyen, a *persze nem is olyan fontos ez az egész, de azért mégis...*-kényelmetlen érzését keltetheti a figyelmes nézőben–olvasóban. És ezen a ponton persze belegondolhatunk abba is, hogyan működött – e jelenet tükrében – Thébaiban a hírszolgáltatás: például ki, mikor és hol számolt be Kreónnak a Iokasztéval és Oidipusszal történekről? Nagyon pontosak az értesülései, s hasonlóan pontosak voltak már akkor is, amikor ugyancsak a *színen kívül* – vajon kitől? – szerzett értesülésekkel lépett színre közvetlenül az *első sztaszimon* után (512. skk.), az Oidipusz–Teiresziasz összecsapást követően. Ott mindössze *ötven sornyi* ideje volt a tájékozódásra.²⁰ A görög tragédia színpadán Pedig nem olyan természetes, hogy valaki a színen kívülről érkeve *mindent tudjon*. Az *Oidipusz királlyal* nagyjából egyidőben keletkezett *Hippolütoszban* például a címszereplő egy hasonlóan sorsdöntő, kiélezett helyzetben teljesen tájékozatlanul lép színre (miután távollétében olyan apróságok történtek, mint Phaidra öngyilkossága, Thészeusz hazaérkezése, a Hippolütoszt hamisan vádoló levél megtalálása, végül Hippolütosz halála ítélete).²¹ Ám rendben, fogadjuk el – ideiglenesen –, hogy Kreón feltűnő jóltájékozottsága, az események akár távolból is megvalósítható, szinte egyidejű követése tragédiánkban magyarázatra nem szoruló szerzői döntés, amolyan természetes adottság, dramaturgiai licencia.

Egy tanulsága azonban minden kétséget kizáróan van Kreón mostani fellépésének: Thébai ezek szerint nem ismeri az *interregnum* intézményét! Úgy tűnik, e város trónja egyetlen pillanatra sem maradhat üresen; persze más megközelítésben úgy is fogalmazhatunk, hogy szerencsés az a város, ahol erre (mármint *interregnumra*) nincs – és tudjuk, soha nem is volt! – szükség. Mert *mindíg* ott volt és van, folyamatosan ugrásra, pontosabban uralkodásra készen egy arra minden szempontból megfelelő férfiú: Kreón. De ha ez így van – márpedig tragédiánk ezt bizonyítja –, abból Thébai múltbéli uralkodó-váltásaira vonatkozóan is fontos következtetések adódnak. Az első Oidipusz–Kreón találko-

19 ...pleió tou kathékontosz khronou. (73–75. sor)

20 Teiresziasz a 462. sor után hagyja el a színt, s Kreón az 512. sornál lép fel.

21 Hippolütosz 902 skk.

zás során, a *prologoszban* Kreón Thébai Oidipusz megérkezése előtti történelméről így mesélt:

Kreón *Nekiünk, ó, király, Laiosz volt egykoron uralkodónk e földön, mielőtt te vetted át a város irányítását.*

(103–104. sor)

Majd kicsit később:

Kreón *...hogy Laiosz meghalt,*

senki megmentő bajaink közt nem tűnt fel.

Oidipusz *Miféle akadályozó baj kényszerített, hogy midőn a hatalom így szétesett, ezt kiderítsétek?*

Kreón *A ravaszdalú Szphinx, hogy a lábunk elé nézzünk, arra kényszerített*

(126–130. sor)

Van ebben az Oidipusz oktatását szolgáló, „Thébai régmúlt története”-leckében egy időpillanat, egy olyan mozzanat, amelyről Kreón *feltűnően nem* beszél: ez pedig a Laiosz halála és Oidipusz Thébaiba érkezése *között* eltelt idő. Vajon mennyiről van szó? Mennyi idő telhetett el a király halálhírének megtudása és Oidipusz megérkezése között? Néhány óra? Vagy egy nap? Vagy több? Netán egy hét? (Iokaszté is mindössze annyit mond majd – mert neki felteszi ezt a kérdést Oidipusz! –, hogy: *...kevéssel korábban / hogy te e föld fölötti uralomra szert téve feltűntél itt, hogy ezt – mármint Laiosz halálhírét – hírül hozták városunknak [736–736. sor]).* Kreóntól tehát nem tudjuk meg (és – súlyos hiba! – sajnos Oidipusz ezt sem kérdezi meg), mennyi idő telt el *Laiosz halála és az ő uralkodásának kezdete között.* Mindössze annyit tudunk biztosan, hogy a két időpont között került sor a Szphinx legyőzésére. *Most* már talán ez az egész nem is lenne olyan fontos, de *akkor*, abban a történelmi pillanatban nagyon is annak kellett lennie. Hiszen a tragédia zárójelenetéből megtudtuk: ha itt, most érvényes az azonnali királyváltás, akkor ennek a múltra is érvényesnek kell lennie. Thébai nyilván annak idején sem maradhatott uralkodó nélkül – vagyis *Laiosz halála után nem* várhattak a thébaiak, hogy valahonnan majdcsak érkezik egy új király; ugyan kire, mire is várhattak volna abban a kilátástalan helyzetben?! *Most* pedig, lám, még a király, Oidipusz halála sem kellett ahhoz, hogy valakik, valamikor, a színen kívül uralkodásra alkalmatlanná nyilvánítsák a nyomorék, bűnös – de életben lévő Oidipuszt! –, s Kreón a helyére lépjen. Elég volt „csak” megfosztania önmagát szemevilágától. Ki volt tehát Thébai királya – pontosabban: *kinek kellett lennie* – Thébai új királyának Laiosz halála után? – a válasz egyértelmű: természetesen Kreónnak, aki – minő szerencse! – már akkor is ott volt, és rá nyilván abban a nehéz helyzetben is lehetett számítani a bajban. A Szphinx-szel ugyan nem tudott mit kezdeni – pedig ha jól értjük, éppen miatta nem gondolhattak

arra, hogy Laiosz gyilkosa után nyomozzanak (130–131. sor) –, de minden bizonnyal teljes erejével belevetette magát a város irányításával járó, emberpróbáló feladatokba. Biztosan jó uralkodó volt – biztosan az *lett volna*, ha hagynak neki elég időt hatalmát gyakorolni –, csak éppen megérkezett ez az *idegen*, Oidipusz, aki legyőzte a Szphinxet, s ezzel végetvetett a várost pusztító dögvésznek. Kreón akkor is nyilván zokszó nélkül adta át az *arra érdemesebbnek* a trónt. Azért nagyon érdekelne, hogyan élte meg mindezt *akkor* Kreón... – mindenesetre *valamiért* tragédiánkban mintha teljességgel elfeledkezett volna első thébái uralkodásának korszakáról.

Az *Oidipusz királyból* kiolvasható Laiosz–Kreón–Oidipusz–Kreón egykori királysorrend azért is figyelmet érdemel, mert a többi, a thébái mítoszkörrel foglalkozó, fennmaradt tragédiában – mint ezt már említettük, ilyen az *Antigoné*, a *Phoinikiai nők* és az *Oidipusz Kolónoszbán* – mindenütt Oidipusz fiai, Eteoklész és Polüneikész követik *közvetlenül* apjukat a trónon. Az egyetlen változat, ahol a fiúk felnőtté válásáig – hogy ez pontosan hány évet jelent, a szövegeinkből nem derül ki – Kreón uralkodik (mintegy a fiúk *helyett*), az *Oidipusz királyban* fordul elő; Szophoklész nyilván valami nagyon fontosat akart elmondani a hagyomány ilyenét megváltoztatásával.

A zárójelenet – száztizennyolc sor – tartalma: a Kar bejenti Kreón érkezését (1416–1418. sor), Oidipusz megtörtén, szegyenkezve és aggódva várja a találkozást azzal a férfival, akivel szemben oly igazságtalanul viselkedett korábban (1419–1421. sor). Kreón nagylelkű kijelentéssel kezdi mondandóját: nem azért jött, hogy *gúnyolódjon, vagy hogy a múlt szörnyűségeiért szemrehányásokat tegyen* (1422–1423. sor). Ugyanakkor ragaszkodik ahhoz, hogy ez a dögvészt okozó *szenny*²² a reá vonatkozó ítéletnek megfelelően kísértessék a palotába, méghozzá a *lehető leggyorsabban* (1421–1431. sor). Oidipusz is azt kéri Kreóntól, hogy senkinek ne kelljen szenvednie látványától, ezért a *lehető leghamarabb* vessek őt száműzetésbe. Az ezt követő *sztkhomüthikus* párbeszédben körvonalazódik Kreón szilárd elhatározása: ez ügyben előbb meg kell kérdeznie Delphoit (1432–1445. sor). Oidipusz meglehetősen hosszú monológban részletesen újrafogalmazza kérését: Kreón illő módon temesse el a palotában öngyilkosságot elkövetett Iokasztét (1446–1448. sor); ismét könyörög, hogy küldje őt száműzetésbe (1449–1458. sor); kéri, hogy gondokodjon kislányairól (1459–1469. sor), könyörög, hogy megérinthesse őket – erről Kreón azonnal gondoskodik is (1470–1477. sor). Megható jelenet következik apa és (néma) lányai között (1478–1514. sor). A záró *sztkhomüthia* során pedig Oidipusz megismétli kérését,

22 agosz; Daux, G.: Oedipe et le fléau (Sophocle, Oedipe Roi, 1–275). REG 53 (1940) 97–122.; Knox, B. M. W.: The Date of the Oedipus Tyrannus. AJP 77 (1956) 133–147.; Jouanna, J.: Médecine hippocratique et tragédie grecque, in Ghiron-Bistagne, P.– B. Schuler (eds.): Anthropologie et théâtre antique. Cahiers du Gita 3 (1978) 109–131.

hogy Kreón engedje száműzetésbe; Kreón erre ismétcsak azt feleli, hogy ebben a kérdésben Delphoit kell előbb megkérdeznie (1516–1520. sor). Kreón véget vet Oidipusz és lányai végeérhetetlennek tűnő, megrendítő gyászsiránkozásának, végül Oidipusz beleegyezik, hogy bevezessék a palotába (1521–1523. sor). A Kar – sok kutató szerint későbbi betoldásnak tekinthető²³ – rövid búcsúéneke zárja a tragédiát (1524–1530. sor).

E rövid összefoglalásból talán kiderült, hogy sokkal egyszerűbben el lehet mondani, hogy mi *nem* oldódik meg tragédiánkban, hogy mi minden *nem* történik meg, mint azt, hogy mi igen.

Vizsgáljuk meg először azokat a *válaszokat*, amelyeket a Szophoklész-dráma *exodosza* a tragédiánkban felvetett legfontosabb kérdésekre ad. Várakozásunknak megfelelően a szereplők külseje és minden szava felfogható a történet összefoglalásaként is.

Tragédiánk kiindulópontja, a cselekményt elindító konfliktus egy, a várost sújtó *loimosz ekhthisztosz* (28. sor, „igen gyűlöletes dögvész”) volt, ez pusztít – vagy csak pusztított?! – Thébaiban, ettől kellett Oidipusznak – *az emberek elsejének* (40. sor) – megszabadítania a várost. A nagy felismerések–leleplezések és tragikus fordulatok forgatagában szinte fel sem tűnik, hogy *erről a dögvésztől mintha mindenki elfeledkezett volna*: egyetlen szó sem utal szövegünkben arra, hogy Laiosz gyilkosának leleplezésével, az Apollón követelte nyomozás sikeres lezárultával, a bűnösnek találtatott Oidipusz önmegvakításával elmúlt volna a *loimosz*. Gondolhatjuk persze azt is, hogy minek vesztegetett volna erre Szophoklész akár egyetlen szót is, hiszen a dögvész megszűnése a gyilkos leleplezésének *nyilván* természetes velejárója, kötelezően érvényre jutó eredménye. Ez természetesen lehetséges, elfogadható magyarázat; gondoljunk csak ismét az *Antigonéra*, ahol a hősnő – a cselekmény előrehaladtával, egészen pontosan fogásba esésétől kezdve – jobbára megfélemedezni látszik *az ügyről*, Polüneikész holttestének sorsáról. Az *Oidipusz király* esetében azonban a drámai cselekmény ezen „*leitmotivum*”-ának, a tragikus események láncolatát elindító járványnak elfelejtése mégiscsak különös. Itt ugyanis kiemelten fontosnak tűnik Oidipusz múltbéli, hősi tette: a *sphinx* egykori legyőzését, Oidipusz akkori hőstettét – s ne feledjük most sem: az sem volt más, mint egy várospusztító (dög)vész megállítás! – még most is mindenki mint a várost megmentő férfi *hérósz*-mivoltának bizonyítékát idézi fel (a Pap, a Kar, Teiresziász, s maga Oidipusz is tisztában van e városmentő tett jelentőségével). Éles határvonalat kell tehát húzni a városra pusztulást hozó szörny-vész elpusztítása *előtti vészhelyzet* és az *azt követő felvirágzás* között. Csakhogy most ennek az ünnepi pillanatnak, ennek az ismétcsak nyilvánvalóan *korszakhatárt* jelölő tettnek (a pusztító erő, a gyilkos-Oidipusz leleplezését rögzítő történelmi pillanatnak) nyoma sincs. Így hát csak remélhet-

23 Lásd Kamerbeek, i. m. 270–273.; Roberts, D. H.: Parting Words: Final Lines in Sophocles and Euripides. *CIQ* 37 (1987) 51–64.

jük, illetve jelentős jóindulattal kikövetkeztethetjük – mint teszik ezt oly sokan²⁴ –, hogy Oidipusz lelepleződésével mintegy automatikusan megszűnt (legrosszabb esetben: *mindjárt meg fog szűnni!*) a Thébait sújtó dögvész. De ismétlem: erre az oly várvavárt, a tragikus történetek láncolatát elindító alapkérdés megoldására a szövegben nincs utalás.

Dramánk végére érve azt is fontos tisztázni, mi történt, illetve mi történik majd Laiosz gyilkosával? Kreón a dráma elején – mint Delphoiból hazatérő himők – többször is világossá tette Apollón álláspontját: *a gyilkost száműzni kell, vérrrel kell lemosni a kiontott vért* (96–98. sor, 100. sor, 309. sor). Oidipusz maga is kimondta a gyilkosra váró, királyi ítéletet: *száműzés* (229., 241. sor). Teiresziasz pedig megjósolta Oidipusznak, hogy *látóból vakká válva, koldusszegényen, botra támaszkodva fog bolyongani* (416. skk., 455. skk.). Oidipusz pedig, amikor először jutott arra a sejtéskövetkeztetésre, hogy talán ő lehetett Laiosz gyilkosa, azonnal a száműzésre gondolt (917. skk., 923. sor). Az *exodosz* során pedig nem kevesebb, mint *hat* alkalommal kéri–követeli–könyörgi a száműzés mint büntetés kiszabását maga ellen.²⁵ A szöveg elemzésekor erre a mozzanatra még vissza fogunk térni, most csak mindenféle értékítélet nélkül szögezzük le: az *exodosz* tanúsága szerint *Laiosz gyilkosát nem száműzi Thébaiból, a vért nem mossa le vérrrel senki* (hacsak nem tekintjük annak Oidipusz maga által kiontott vérét, a szemünk láttára még most is vérző, üres szemgödreit). Sőt a gyilkos békében és biztonságban, nyugalomban fog élni a palotában: sorsáról, az esetleges száműzésről a döntés valamely homályos, távoli jövőbe utalódik; a dráma jelenében, a szövegből ellenőrizhetően tehát ez a kérdés is megoldatlan marad.

A tragédia fenti két főmotívuma – a dögvész és Laiosz gyilkosának közösség és/vagy isten általi megbüntetése – tehát nem tárgya az *exodoszt* lezáró Oidipusz–Kreón-jelenetnek. De ha ezekre a fontos kérdéseinkre nem kapunk választ, akkor miről szól ez a jelenet? Miért jön Kreón? Mit akar elmondani Oidipusznak? És mit akar tőle hallani? Egyáltalán: mit akar Oidipusztól?

Kreón megjelenése szabályos görög tragédiabeli *érkezés*, tehát a Kar jelenti be az újonnan színre lépőt:²⁶ csakhogy itt Kreón nem új szereplő, hiszen ezt megelőzően már két alkalommal is színre lépett. Illetve dehogy nem az: *ezt a Kreónt, a király-Kreónt* eddig még valóban nem láttuk. Praktikum és kényszer színpadi ötvözése: a nemlátó Oidipusznak és nekünk szól a bemutatás. Ugyanakkor különösnek tűnhet a Kar feladat-sorrend leírása: *to prasszein kai bouleuein*²⁷ – nem előbb szokás *gondolkozni, tanácsot*

24 Pl. Knox, B. M. W.: *Oedipus at Thebes*. New Haven, 1957, 185–196.

25 1290. sk., 1340 skk., 1410 skk., 1436 skk., 1449 skk., 1518 skk.

26 Burton, R. W.: *The Chorus in Sophocles' Tragedies*. Oxford, 1980.; Kirkwood, G. M.: *The Dramatic Role of the Chorus in Sophocles*. *Phoenix* 8 (1954) 1–22.

27 ...cselekedni és tanácsot adni...; Dawe, R. D.: *Sophocles. Oedipus Rex*. Cambridge, 1982, 237.; Sabiani, M. A.: *Le roi et le serment dans les pieces thébaines*

adni, s azután cselekedni? Vajon mire gondol a Kar az egyik és a másik esetben?

Kreón első megszólalása tagadómondat:²⁸ ismételten az történetik tehát drámánkban, hogy könnyebb megmondani, hogy mi *nem történik meg*, itt és most: mit *nem akar csinálni* Kreón, mint azt, hogy mit *igen*. Dícséretes és a kommentárokban általában elismeréssel kiemelt *önmérsékletről* és *józsanságról* tanúskodik, hogy sem Oidipuszt *kikacagni*, sem neki *majdan szemrehányást tenni* nem jött Kreón. Kötekedhetnének persze, hogy nem bújálhat-e némi csendes irónia vagy akár gúny, netán a legyőzött ellenfél (?) feletti – csendes – öröm is e *megtagadott* cselekvések említése mögött; hiszen egy indulatos (mondjuk Oidipuszhoz hasonlóan lobbánékony-indulatos!) uralkodó részéről éppenhogy elképzelhető lenne ilyen megnyilvánulás. Hiszen jól ismerjük ezt a jelenséget a pszichológiából, vagy akár Shakespeare-től is, ezt a „...*temetni jöttem Caesart, nem dícsérni*” antoniusi – zseniális – beszédkezdet, ahol természetesen dehogyisnem azért jött (meg is lett az eredménye...). De Kreón nem ilyen.

Kreón józsansága, megfontoltsága példamutató lehet mindenki – talán nem utolsó sorban éppen a megszólított Oidipusz! – számára. Ugyanakkor ismerősen cseng az itt szereplő *oneididzó* íge. Hol hallottuk már? Újraolvassa a tragédiát rá is bukkanunk – talán nem pontosan ott, ahol vártuk volna! – : az Oidipusz–Teiresziasz-jelenetben nem kevesebbszer, mint *négy alkalommal* hangzik el: Teiresziasz előbb kétszer egymás után vágja Oidipusz fejéhez, hogy *oneididzón...oneidiei*:

*Te tényleg nyomorult vagy ezeket a sértéseket kimondva, amelyek ellened fog akármelyik ezek közül itt hamarosan sértésként kimondani!*²⁹ majd nem sokkal később:

*De szólok, ha már vakságomért sértegettél! – kezdte sértegetni,*³⁰

végül pedig Oidipusz mondja a vak jósnak:

*Azokra vonatkozóan sértegetsz, amikben – rájössz majd –, nagy vagyok!*³¹

E legutóbbi, idézett szöveghelyen Oidipusz – eléggé el nem ítélhető módon! – Teiresziasz *vaksága* ürügyén *sértegette* a jóst: a vakság volt tehát a kiindulópont a *szidalomhoz*, a *sértéshez*, mert

de Sophocle (Antigone, Oedipe Roi, Oedipe a Colone). Fondements et crises du pouvoir. Bordeaux, 2003, 147–157.

28 1422–1423. sor

29 Szü d’athliosz ge taut’ oneididzón, ha szoi oudeisz hosz oukhi tónd’ oneidiei takha. (372–373. sor); Lattimore, S.: Oedipus and Tiresias. Californian Studies in Classical Antiquity 8 (1975) 105–118.

30 legó d’, epeidé kai tüphlon m’óneidiszasz. (412. sor); Drexler, H.: Die Tiresias-Szene des König Oedipus. Maia 8 (1956) 3–26.

31 ...toiaut’ oneididz’, hoisz em’ heurészeisz megan. (441. sor); Dyson, M.: Oracle, Edict and Curse in Oedipus Tyrannus. ClQ 23 (1973) 202–212.

Oidipusz ok-okozati összefüggést látott Teiresziasz fizikai nyomoréksága és lelki deformáltsága – a jósképesség hazudása, az aljas összeesküvés Kreóonnal, az eredendő gonoszság – között. Csúnya, mondhatni, alpári sértés, s Teiresziasz majd ennek megfelelő hangon és tartalommal fog is válaszolni, háromszor is a keresett *gyilkos*nak nevezve Oidipuszt. E rendkívül feszült, súlyosan tragikus jelenet és Kreón exodoszbeli színrelépése között senki nem használja az *oneididzó* igét. S talán éppen emiatt most, Kreón első, Oidipuszhoz intézett mondatában sajátos jelentéstöbbletet kap ez a Teiresziasz-jelenetben „kompromittálódott” ige: lám, amit te egykoron megtettél Teiresziaszszal – kigúnyoltad, kinevetted (vagyis bizony hogy „gelasztész” voltál!), majd szidalmaztad vakságáért –, én, Kreón, itt és most nem teszem veled ugyanezeket, pedig minden hatalmam meglenne rá! Nemes gesztus; bizonyosan az, s Kamerbeektől³² Segalig³³ így értékeli Kreón idézett mondatát. Én azért elgondolkoznék azon, hogy ha a fent vázolt *kontextusában* elemezzük Kreón belépőjét, s a tragédia egészét vizsgáljuk, figyelembe véve mind a színpadi szituációt, mind a tragédia szerkezetét a kifejezéssel kapcsolatban, nem lehet-e egészen más eredményre jutni.

Kreón ugyanis mindösszesen e kétsoros mondatot intézi a vak, nyomorult, Oidipuszhoz (aki mellesleg nemrég még a város vezetője volt), majd *elfordul* tőle, ettől az *ekhthrotaton brotontól* (1346. sor).³⁴ Gondoljunk csak bele, mennyire megalázó gesztus egy *vak embertől látványosan (!) elfordulni!* Kreón a következő *szidalmakkal* fordul környezetéhez, a kötelességét ezek szerint nem jól teljesítő Karhoz, vagy (talán) saját kísérőihez is:

*De ha már nem szégyellitek magatokat a halandó emberek
szülöttei előtt, legalább a mindeneket tápláló sugarát
tartsátok mély tiszteletben a fenséges Napnak: ezt az isten-mocskát
eltakaratlanul, így mutogatni, amit pedig sem a Föld,
sem a szent zápor, sem a fény nem fog befogadni!
Nos, a lehető leggyorsabban kísérjétek be a házba!
Csakis a család tagjainak szabad látniuk a családi
szörnyűségeket, s csakis nekik szabad – istennel eltelten – még csak
meghallani is!*

(1423–1431. sor)

Agosz-nak nevezi Oidipuszt mindenki előtt: egy semleges nemű szóval – ami a névelő miatt hangsúlyosan nem téveszthető össze a hímnemű, végleges *agosz* (*vezető, király*), Homérosz által

32 Kamerbeek, i. m. 258.

33 Segal, Ch.: Oedipus Tyrannus. Tragic Heroism and the Limits of Knowledge. Oxford, 2001, 67–72.

34 A halandók közt leggyűlöletesebb...; Schmitt, A.: Menschliches Fehlen und tragisches Scheitern. Zur Handlungsmotivation im Sophokleischen 'König Ödipus'. RhM 131 (1988) 8–30.

is használt főnévvel³⁵ – *szennynek, istensértésben bűnösnek talált gaztettnek* nevezi. Ez utóbbi értelemben használja a szót Hérodotosz³⁶ és Thuküdidész is:³⁷ mindketten a közösség egy tagja által elkövetett, a legsúlyosabb büntetést érdemlő *istensértést* jejjölik e szóval. Kreón szerint tehát maga Oidipusz, egész valójában, ahogy előttünk áll, az *ember* vált elyiselhetetlen *istensértéssé*, a várost pusztulásba taszító átokká. Ő lett az istenek ellen elkövethető minden szennyes tettek tárgyasult esszenciája, Kreón meghatározása szerint Oidipusz maga a megtestesült *agosz*. Sajátos, kettős *metamorphoszisznak* vagyunk tanúi: a városban *mindig-boldog-második* Kreón³⁸ királlyá változott, Oidipusz pedig az istensértést szimbolizáló *tárgy* lett. És hogy félreértésre ne is lehessen gondolni ez ügyben, Kreón első uralkodói parancsa következik, ha tetszik: indoklással alátámasztott királyi rendeletet kapunk, amely nyilvánvalóan a közjót szolgálja: ezt az *agoszt* be kell vinni a *palotába*. Illetve..., nézzük csak meg alaposabban a szöveget: *esz oikon* – mondja Kreón, s a fordítások *értelemszerűen* persze *palotának* fordítják a szót,³⁹ mi másnak is, hiszen ott vagyunk, a thébái királyi palota előtt, ugyan hová máshová lehetne bevinni Oidipuszt? Csakhogy többek között éppen Szophoklész tragédiái tanítanak meg arra, mennyire fontos szakszavak esetén az egyszám, illetve a többesszám használata közt a fordításokban különbséget tenni: *oikosz* = ház, – *oikoi* = palota; *domosz* = ház, *domoi* = palota; *sztegei* = ház, *sztegai* = palota. E szavak mindegyike többes számban *királyi lakhelyet, palotát*, egyes számban *házat* jelent. Az *Oidipusz királyban* Szophoklész szigorúan következetes (ez ügyben is): mindenütt többes számban használja a *domoi*, *sztegai*, *oikoi*, *dómata* szavakat, amikor Thébái királyi palotájáról van szó⁴⁰, és egyszámban, ha *házat* jelölnek.⁴¹ Mostantól Kreón következetesen egyes számban használja a szót, amely azt az épületet jelöli, ahová Oidipusznak be kell mennie,⁴² vagyis nem tesz mást, mint a verbális térben (is) *megfosztja* eddigi funkciójától Oidipuszt, s eddigi otthonát, a királyi palotát lefokozza: Oidipusz számára eddigi otthona immár nem palota többé – mondja –, hanem egyszerűen *egy ház*, *egy lakcím*, ahol mostantól – ki tudja, meddig? – élni fog. Vagyis Kreón szóhasználatával Oidipusz metamorphosziszához igazodik a palota is, s ezzel újabb – talán minden eddiginél kifinomultabban megalázó – helyzetbe hozza a magatehetetlen, kiszolgáltatott Oidipuszt.

A *hósz takhiszta esz oikon*-megfogalmazásban a *lehető leggyorsabban* néhány sorral lejjebb majd vissza fog térni Oidipusz első

35 Iliasz 4,65. sor

36 6.56,1

37 1,126

38 583–599. sor

39 Pl. Masqueray, P.: Sophocle. Oedipe Roi. Paris (Les Belles Lettres), 1946, 196.

40 29., 249., 531., 533., 632., 637., 679., 1226., 1395. sor

41 1429. sor

42 Az 1515. sorban: *ithi sztegeisz eszo: menj be a házba!*

kérésének–könyörgésének megfogalmazásakor: *gész ek tészde hoszon takhiszta...*⁴³ – és az a hatalmi viszonyok pontos leképezése (vagy talán játék a hatalommal?!), hogy Kreón *esz (be, befelé, mármint oikon)* praepositiot használ, míg Oidipusz az ellenkező irányt jelölő *ek (el, ki, mármint tész gész)*-et. Az egész jelenet – vagy akár az egész tragédia – egyik legfontosabb kérdése összegződik ebben az előjárószo-használatban: teljesülhet-e Oidipusz kérése–könyörgése, hogy csak *el innen*, a Kithairónra, amely szülei által kijelölt sírja kellett volna, hogy legyen; messze innen, *bárhová*, csak itt ne kelljen maradnia! Tudjuk, Kreón *nem küldi*, nem engedi majd száműzetésbe, ehelyett a biztonságot és védelmet nyújtó *be, a házba!*-parancs fog érvényesülni. Lám, mennyire humanus, egyéni sérelmein felülemelkedni képes, megfontolt nagy királynak mutatkozik most Kreón, hiszen nem hagyja, hogy a biztos szenvedésbe, netán a halált jelentő száműzetésbe menjen a mindenétől megfosztott Oidipusz! Közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy ez a „menjünk be!” (*palotába, házba*) drámánkban Kreón visszatérő javaslata, illetve parancsa – sőt, nemcsak Kreónnak, hiszen Iokaszté is mint veszekedő kisgyerekeket szokása az anyukának, úgy terelné a palotába, *be* Oidipuszt és Kreónt.⁴⁴ Ugyanezt a *palotába bemenést* proponálja – igaz, ekkor még csak ajánlat formájában – Delphoiból éppen csak megtérve.⁴⁵ Ugyanakkor meglehetősen sajátos fénytörésbe kerül Kreón első parancsa, amikor azt látjuk, hogy a *hósz takhiszta* világos, határozott utasítás elhangzása után⁴⁶ még vagy kilencven soron át semmi nem történik, senki nem akarja bevinni Oidipuszt a palotába, vagyis senki sem teljesíti Kreón parancsát.

A *...legalább a fenséges Napnak mindeneket tápláló sugarát/tartásokat mély tiszteletben...*-kitétel⁴⁷ sem értelmezhető egyszerű, felháborodott dühkitörésnek, hiszen a *Nap tápláló sugarát látni* – különösen a tragédiairodalomban – jelentése: *élni*. El lehet gondolkodni tehát azon, vajon nem halálra ítéli-e éppen – legalább a költői kép szintjén! – Kreón Oidipuszt? Oidipusz megvakította önmagát, mert *nem akarta többé látni a fényt, a Nap fényét*, amely az életről kizárólag hazug képeket, *látszatot* közvetített számára; Kreón azt akarja, hogy (néhány rokon – nem mellesleg: *elátkozott kiválasztott* – kivételével) *senki ne lássa többé Oidipuszt*. Sem látni, sem látva lenni: mi más ez, mint a világból való kizárás?

Egymásra következik öngyilkosság és gyilkosság – az egyik Oidipusz, a másik Kreón műve.

43 ...erről a földről, a lehető leggyorsabban... (1436. sor)

44 ouk ei szü t' oikousz szü te, Kreón, kata sztegasz? (637. sor): ...nem mész be te is, és Kreón, te is, a palotába?; és 861. sor: iómen esz domousz! (861. sor) ... menjünk be a palotába!

45 Ha ezek jelenlétében kívánsz hallani, én kész vagyok beszélni, de akár arra is, hogy bemenjünk. (91–92. sor)

46 1429. sor

47 1424. sor

A folytatás – a sztkhomüthikus párbeszéd újabb fontos adalékokkal szolgál Kreón, az új uralkodó jellemrajzának elkészítéséhez:

- Oidipusz *Vess ki engem e földről a lehető leghamarabb oda, ahol a halandók közül senki szeme elé nem fogok kerülni, hogy szóbaálljon velem!*
- Kreón *Megtettem volna, jól jegyezd meg ezt, ha az istentől nem kellene mindenekelőtt megtudnom, mi a teendő.*
- Oidipusz *De hát bizony az ő egész beszéde napfényre került: az apagyilkost, engem, az istentelent el kell pusztítani!*
- Kreón *Így mondták azokat. De mégis, ahol most állunk szükségünkben, a legesleghelyesebb megtudni, mi a teendő.*
- Oidipusz *Így tehát a nyomorult férfiú felől tudakozódní fogtok?*
- Kreón *Mert most akkor te is bizalmat szavazhatsz az istennek!*
(1436–1445. sor)

Mindenekelőtt figyeljünk fel erre a kitételre: *...ha az istentől nem/kellene mindenekelőtt megtudnom, mi a teendő* (1438–1439. sor). Megdöbentő érv; Oidipusz ekkor mintha helyettünk is figyelmeztetné Kreónt – csodálkozva, meglepetten, ugyanakkor teljesen logikusan, józanul – az alig néhány órája éppen általa hozott apollóni jóslatra, hogy az apagyilkost, engem, az istentelent száműzni kell!⁴⁸ Nem egészen pontos ugyan az idézet: a Püthia – ahogy azt Kreóntól tudjuk – azt üzenté, hogy *...száműznünk kell egy embert, vagy gyilkossággal a gyilkosságot feloldani*⁴⁹ és *...bosszút kell állni erővel azokon, akik a gyilkosságot elkövették.*⁵⁰ Akkor még szó sem volt a jóslatban apagyilkosról, sem istentelenről, különösen pedig nem állította Apollón, hogy ez mind Oidipusz lenne. Amit Oidipusz most csinál, az nem más, mint az apollóni jóslat saját történetéhez igazított megfejtése, titpikus jóslat-interpretáció – ilyenekből tetszésünkre válogathatunk például Hérodotosznál. Hogy aztán ezek a jóslatfejtések (mármint Hérodotosznál) igazak-e, helytállóaknak bizonyulnak-e vagy sem, azt csak az idő dönti el. Az Oidipusz király esetében persze szó sem lehet tévedésről: a jóslatban leírt, dögvész-ok–királygyilkos nem lehet más, csakis Oidipusz. De ha ez így van – s efelől senkinek, sem a Karnak, sem Kreónnak, sem korábban Iokasztének (hogy Teiresziaszról már ne is beszéljünk!) szemernyi kétsége sem volt, nem is lehetett –, akkor ugyan miről is kellene (ekhréidzon) megkérdeznie Kreónnak Delphoit? Játsszunk el a gondolattal, vajon hogyan fog hangzani a Kreón által a Püthiának felteendő kérdés: *bocsánat, a múltkor nem jól érttem, mit is csináljunk Laiosz gyilkosával?* Lássuk be, nincs az az isten, vagy pap(nő), aki erre a kérdésre udvariasan tudna

48 Kane, R. L.: Prophecy and Perception in the Oedipus Rex. TAPhA 105 (1975) 189–205.; Gellie, G.: The Last Scene of the Oedipus Tyrannus. Ramus 15 (1986) 35–42.

49 100–101. sor

50 107. sor

válaszolni. Mert hiszen annak idején tisztán érthetően, egyértelműen felelt Apollón (ahogy Oidipusz mondja: *edélóthé ekeinou pasza phatisz*⁵¹), s ezt Kreón most sem tagadja: *houtósz elekhthé tauta*.⁵² Van itt is egy apró részlet, más kontextusban talán szóra sem érdemes nyelvtani *engedékenység*: bár Oidipusz is, Kreón is passzív alakokkal emlékeztet, illetve emlékszik vissza a delphoii jóslatra (*edélóthé, elekhthé*), mindkét esetben hiányzik az igék mellől a mondjuk *hüpo (által)* praepositívóval bevezetett ágens, a végrehajtó–határozó, a *genitivus auctoris*. Oidipusz mintha (talán tapintatból?) nem mondaná ki, hogy Apollón szavait (*ekeinou*⁵³) éppen mostani beszélgetőtársa, Kreón *tette világossá, hozta napvilágra*. Kreón *ki lett mondva* igealakja pedig figyelmes olvasat esetén kifejezetten hiányérzetet hagy bennünk: neki aztán igazán tudnia kellene, ki „mondta *így* ezeket a dolgokat”! Akkor meg miért ezt a kifejezetten sután–pongyolán hangzó *houtósz elekhthé tauta*-kifejezést használja? Vagy talán elbizonytalanodott Kreón? Talán valamiért most már nem hisz a saját maga hozta jóslatban? Vagy netán..., talán..., nem is *egészen pontosan* idézte volna reggel Apollón jóslatát?

További eshetőségekre most ne is gondoljunk; itt és most, az exodosz ezen részére koncentrálna mindössze annyit szögezzünk le, hogy Kreón újbóli Apollón-jóshelyre látogatási terve a bizonytalan jövőbe tolja ki az Oidipusz további sorsáról való döntést. Addig is itt marad Thébaiban, persze biztonságban, rokonai vigyázó gondoskodását élvezve a palotában, bent. Csak megjegyzem, hogy sem tragédiánk, sem az *Antigoné*, sem az *Oidipusz Kolónoszban*, de semmilyen más műfajú, későbbi szöveg sem tud arról, hogy Kreón itt megígért jóslatkérésére valaha is sor került volna.

Befejezésül vizsgáljuk meg Oidipusz most következő, Kreónnak címzett *kívánságait*: láttuk, a fentebb már tárgyalt, száműzetésre vonatkozó és többször megismételt könyörgése elutasításra talált. Most következő monológjában (1446–1476. sor) Oidipusz első kérése, hogy Kreón temesse el nővérét – egyúttal az ő anyját és feleségét –, Iokasztét. Illón, olyan módon, ahogy az neki tetszik.⁵⁴ Már maga a kérés is eléggé különös: miért kell ezt Kreóntól egyáltalán *kérni*? Nem magától értetődő, hogy Kreónnak – a királynak és a halott királynő fivérének – természetes, a *nomosz* és a *phüszisz* szerint egyaránt meghatározott kötelessége „illő módon eltemetni” (*orthósz hüper tón szón*⁵⁵) a még most is a palotában heverő holttestet? Kreón egyetlen szóval sem fog reagálni erre a kérésre–figyelmeztetésre sem – s bár itt ismétcsak

51 1440. sor

52 ...így lettek ezek a dolgok kimondva...

53 1440. sor

54 1447–1448. sor

55 Kamerbeek, i. m. 260–261.; Calder, W. M. III.: Oedipus Tyrannus 1524–30. Emerita 38 (1970) 149–161.; Olson, D.: On the Text of Sophocles' Oedipus Tyrannus 1524–30. Phoenix 43 (1989) 189–195.

felvethető, hogy azért tesz-e így, mert valóban felesleges is szót vesztegetni a válaszra, annyira magától értetődik e szomorú kötelesség teljesítése, azért annyit mondhatna legalább, hogy *persze, megteszem!* vagy valami hasonlót. Amúgy Oidipusz részéről nem vall komoly emberismeretre, még kevésbé tapintatra, hogy éppen Kreón esetében veti fel ezt az *eltemetni–nem eltemetni* kérdést. A nézőtérén (s nyilván e dolgozat olvasói között is) sokaknak él még emlékezetében az *Antigoné* (i. e. 441) Kreónja, aki, ugye, nagyon hasonló helyzetben, egy másik családtagjával kapcsolatban, éppen megszerzett, friss uralkodói hatalmával élve behatóan foglalkozott ezzel a *temetni–nem temetni* kérdéssel – az eredményt most ne idézzük fel, de az nyilvánvalóan nem szerepel a „Kreón dicső tettei”-kötet aranylapjain...

A beszéd következő része Oidipusz szörny-gyermekeinek sorsával foglalkozik, reájuk vonatkozó kéréseit–könyörgéseit fogalmazza meg Oidipusz. Ezt a számára oly fájóan fontos kérdést két könyörgés-részletben teszi fel: a fiaival, vagyis Eteoklésszal és Polüneikésszel (hiszen már majdnem férfiak!) nem kell Kreónnak foglalkoznia (1459–1461. sor), mondja. Azért ez is különös: az egyetlen életben maradt rokont külön figyelmeztetni arra, hogy *ne törődjön* árván maradt unokaöccseivel?! Bár..., a két fívér mítoszaiából kibontakozó élettörténetük ismeretében elmondhatjuk, hogy ez az egyetlen kívánság, amelyet Kreón maradéktalanul teljesített, de ez is azt az érzésünket erősíti, hogy talán mégiscsak elkelt volna egy kis odafigyelés rájuk.

A lányaival kapcsolatban azonban – *akiknek soha nem terítetek apjuk nélkül* (1463–1465. sor) – arra kéri Kreónt, az új uralkodót, vegye őket gondjaiba (1466. sor). Ismét azt kell mondanunk, hogy ezt – az amúgy pontosan megfogalmazott – kérést sem kellene egy normálisan működő családban kimondani! Még ha nem is lenne a rokonuk – ne feledjük, mostanra Kreón maradt az egyetlen felnőtt a családban! –, király mivolta és a *vér szerinti* kötelesség nem arra szólítaná Kreónt, hogy gondoskodják nővére kislányairól? Válasz azonban erre a könyörgésre sem érkezik: csak remélhetjük, hogy Antigoné és Iszméné sorsa jó kezekben lesz Kreónnál (bár ha az *Antigoné* vagy az *Oidipusz Kolónoszban* című tragédiákra gondolunk, sok optimizmusra talán még sincs okunk).

Összefoglalva a fentieket, megállapíthatjuk, hogy Oidipusz feltűnően csupa olyasmi teljesítését kéri–könyörgi Kreóntól, amiket egyáltalán nem kellene–szabadna még kimondani sem, megtételük annyira természetes lenne egy az emberi és égi rend értékeit tisztelő világban. Kreón egyik könyörgésre sem reagál, s ezzel rendkívül felerősíti azt a zavart és bizonytalanságot, ami az egész jelenetben körülvette intézkedéseinek–parancsainak végrehajtását, illetve végrehajthatóságát.

Végezetül essék néhány szó Kreón *legnagyobb jótéteményéről* is, a Kreón mértékletessége, józan megfontoltsága és embersé-

gessége melletti legfőbb érvről. *Oidipusz megvédéséről* van szó, arról, hogy a szerencsétlen, vak koldus Oidipuszt a palotában – tehát biztonságban, nyugalomban – fogja tartani mindazok után is, ahogy vele és városával elbánt. E *megható gondoskodás* (Knox szavai⁵⁶), ez a *radikálisan új humanizmus* talán más megvilágításba kerül, ha felfigyelünk arra, hogy Kreón első hallásra minden biztonnyal nagylelkűséget és *jótékony gondoskodást* jelentő parancsa egészen különleges tartalmat hordoz Oidipusz számára. Mert mit jelent a thébairi palota Oidipusz életében, ez a „béke és nyugalom szigete”, ez a „biztonságot nyújtó otthon”?

Vegyük sorra: egykoron itt fogant bűnös módon, isteni tilalom ellenére,⁵⁷ talán részeg erőszakban; itt ítélték kínhalálra saját szülei: átfúrták bokáját, egy pásztornak pedig megparancsolták, tegye ki a Kithairónon, vadak martalékául;⁵⁸ itt élt a király, apja, Laiosz, akit meggyilkolt; itt vette feleségül saját anyját, s itt élt vele vagy tizenöt éven át boldog–bűnös házasságban; itt nemzetet négy szörnygyermekét saját anyjával; itt lett öngyilkos nemrég lokaszté, holtteste még most is odabent hever; itt szúrta ki enkezével saját szemét...

Köszönjük, Kreón, itt aztán igazán biztonságban és nyilvánvalóan nagyon jól fogja magát érezni Oidipusz, tragédiánk lezárása értelmében akár az idők végezetéig! Ha van hely a világon, ahonnan Oidipusz a lehető legmesszebb szeretne kerülni – de hiszen, mint fentebb idéztük, ezt többször ki is mondta! – az éppen a thébairi palota. Kreón, a *jóságos, gondoskodó, sérelmein felülemelkedni képes új uralkodó*. Nem. Kreón bosszút áll: a lehető legsúlyosabb büntetést szabja ki Oidipuszra, amihez képest a száműzetés vagy a halál maga a megváltás lenne. Életfogytiglan börtönbe zárja Oidipuszt: bezárja *múltja börtönébe*; arra kényszeríti, hogy élete, múltja minden bűnének tanúját és helyszínét folyamatosan ott érezze maga körül. Mostantól Kreón akaratából *örökre együtt kell élnie* agosz-mivoltával, s minden hátralévő életpillanata, minden lélegzetvétele, minden, amihez csak hozzáér, az ellene és általa elkövetett összes bűnére egyszerre fogja emlékeztetni. Lehet ennél súlyosabb büntetést kitalálni? Most értjük csak meg, miért volt szükség erre a zavaros indoklású újabb – soha meg nem valósuló! – jóslatkérés-ígéretekre is: a büntetés ezzel az ürügygel válik időkorlátok nélkülivé, s kizárólag Kreóntól függ, meddig fog tartani.

Szolón egyik töredékében azt mondja, *egy város pusztulását csak nagy emberek okozhatják*.⁵⁹ Az *Oidipusz király* többek között arról szól, hogy Kreón *nem* az, Oidipusz az – *volt*. Ez utóbbi uralkodásába bele is rokkant Thébairi. Szophoklész arra tanít az *Oidipusz királyban*, hogy ennél már csak az lehet – és lesz – ros-

56 Knox, B. M. W.: *The Heroic Temper. Studies in Sophoclean Tragedy*. Berkeley and Los Angeles, 1966, 30.

57 Dyson, i. m. 204–206.

58 1164–1172. sor

59 Szolón fr. 9–10. (Edmonds) – andrón d'ek megalón polisz ollütaí

szabb, *tragikusabb*, ha felvirrad a hataloméhes, indulatoktól vezérelt középszer napja (Szabó Árpádtól kölcsönözve a kifejezést⁶⁰), és elfoglalja a megbocsáthatatlan hibáival együtt is nagy, formátumos ember helyét. Kreón mindig ott volt és ott van a hatalom közelében–árnyékában. Mondhatnánk, persze, ha már a Sors, és/vagy nevében jelzett végzete – vagy talán valamelyik őseinek átkozott névadása – arra kötelezi–kényszeríti, hogy soha nem múlt vágy ébredjen szívében a hatalom megszerzésére. Nincs mit tenni, bármi áron *uralkodóvá kell lennie*: hiába, a *kreón* („uralkodó”) participiumba rejtett név kötelez.⁶¹ Itt és most, az *Oidipusz királyban* mohón tör hát a hatalomra, pontos forgatókönyve van megszerzésére, s amikor ez megtörtént, élvezettel áll bosszút elődje minden valós és vélt bűneiért. S azt kell mondanunk, jórészt még igaza is van. Az már a város, a közösség tragédiája, hogy az új, immár uralkodó Kreón tudása, jövőről, világról alkotott elképzelései, a város jólétével–felvirágoztatásával kapcsolatos koncepciója eddig, a *bosszú tökéletes kivitelezéséig* terjed: de hogy mit fog most csinálni, hogyan fog uralkodni, a megkapott–ölébe hullott–megszerzett hatalommal hogyan kellene élnie, hogy milyen fogja rendbe tenni a város dolgait, arról fogalma sincs. Erről tanúskodik az *Oidipusz király* itt elemzett exodosza. Ennél is jóval nyiltabban szólt e folyamat kiteljesedéséről az *Antigoné* és ismét másképpen az *Oidipusz Kolónoszbán* is: a Kreón-féle középszer–zsarnokság uralkodásának következményeiről fog szólni. Ha a mitológiai történet időrendje szerint vizsgáljuk a kérdést, a következő eredményt kapjuk: Kreón az *Oidipusz királyban* egy félelmetesen–aprólékosan (kicsinyesen?) kidolgozott bosszúig jutott el; az *Antigonéban* egy mindenkin és mindenén átgázoló, embertelen törvényeket hozó *türannosz*, az *Oidipusz Kolónoszbánban* pedig az emberi és isteni törvényekre fittyet hányó zsarnok, aki azt hiszi, kénye-kedve szerint bárkitől elveheti, amire csak szüksége van – persze szigorúan csakis az állam érdekében... Így lesz teljes a *hataloméhes középszer* minden értéket megsemmisítő mivoltának ábrázolása Szophoklész Kreón-alakjaiban. Egyetlen biztató, közös motívum azért mégiscsak van ezekben a szophoklészi Kreón-ábrázolásokban: ürességük, uralkodásra alkalmatlanságuk mindig nagyon hamar lelepleződik. Az *Oidipusz király* végén még csak ott tartunk, hogy Thébai – jogszerűen, de az máris világosan látszik: tragikusan – egy feladatára tökéletesen alkalmatlan uralkodó kezébe került; ki tudja, mennyi időre. Szophoklész az *Oidipusz király* végén egyetlen, nyugtalanító kérdéssel bocsátja útjára drámája nézőit–olvasóit: *szegény Thébai, mi lesz veled?*

60 Szabó Árpád: Szophoklész tragédiái. Budapest, 1985. 187–188.

61 Ahl, Fr.: Sophocles' Oedipus. Evidence and Self-Conviction. Ithaca and London, 1991, 225–243.